

Aktualny stan stosunków wyznaniowych w Polsce - zarys problemu

Autor tekstu: **Paweł Borecki**

1. Wymiar socjologiczny i kulturowy

Współczesna Polska jest pod względem socjologicznym oraz kulturowym krajem katolickim. Przyczynił się do tego Holokaust i powojenna emigracja ludności żydowskiej, wysiedlenia ludności niemieckiej, białoruskiej i ukraińskiej za granicę, a także przesiedlenia ludności polskiej na ziemie poniemieckie. Katolicy stanowią ok. 89% ludności, członkowie innych wyznań — ok. 2%. Drugim co wielkości kościołem jest Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, liczący ponad 500.000 wiernych, trzecią co do liczebności konfesją są Świadkowie Jehowy — ok. 130.000. Wyznawców judaizmu jest najwyżej 1500 — 2000. Liczbę osób bezwyznaniowych — niewierzących, nie należących do żadnego wyznania można szacować dziś w Polsce na ok. 3.000.000, czyli ok. 7,8% populacji. Katolicyzm był jednym z najważniejszych czynników pozwalającym zachować tożsamość narodową w okresie braku własnego państwa w XIX wieku i w pierwszej połowie XX wieku. Współcześnie polska tożsamość jest, pomimo powolnej sekularyzacji, tożsamością katolicką. Wciąż aktualny jest stereotyp „Polak-katolik”. Wysoki jest nadal na tle europejskim odsetek praktykujących katolików. W 2009 r. było 41% *Dominicantes* i 16,7% *Comunicantes*. W 2008 r. dane te wynosiły odpowiednio: 40,4% i 15,3%. W Polsce występuje zatem wyraźny spadek praktyk religijnych katolików. Nie jest to jednak proces gwałtowny. W ostatnim czasie spada liczba osób wstępujących do katolickich wyższych seminariów duchownych oraz od zgromadzeń zakonnych. Liczba powołań zakonnych kobiet spadła w ostatnich dziesięciu latach o ok. 50%.

2. Wymiar prawny

Współczesny model relacji między Państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w Polsce można określić jako „przyjazny rozdział”. Wśród państw Europy zachodniej najbardziej jest mu bliski system stosunków wyznaniowych we Włoszech, a w dalszej kolejności — w Hiszpanii. Przełom w polskim prawie wyznaniowym nastąpił jeszcze pod koniec rządów komunistycznych. 17 maja 1989 r. Sejm uchwalił trzy ustawy: 1) o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w PRL, 2) o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz 3) o ubezpieczeniu społecznym duchownych. Dwie pierwsze z pośród nich obowiązują do dnia dzisiejszego.

Konstytucja polska z 2 kwietnia 1997 r. zapewnia każdemu wolność sumienia i religii (art.53). Polska ratyfikowała w 1993 r. Europejską Konwencję Praw Człowieka, a w 1977 r. Pakty Praw Człowieka ONZ. Podpisała także Akt Końcowy Konferencji i Współpracy w Europie w 1975 r. W praktyce państwo jednak bardzo często nie dostrzega potrzeb ludzi niewierzących. Wobec dominacji katolicyzmu w życiu publicznym mogą oni czuć się obywatelami drugiej kategorii.

Formalnie każdemu człowiekowi może być zapewniona posługa religijna tam gdzie się znajduje, czyli w szczególności w placówkach zamkniętych, tzn. w wojsku, w więzieniach w aresztach śledczych, w zakładach opiekuńczych w czy w szpitalach. Duszpasterstwo największych kościołów chrześcijańskich istnieje w siłach zbrojnych i w Straży Granicznej, a duszpasterstwo katolickie także w Policji, w Służbie Celnej, w Straży Pożarnej, w Biurze Ochrony Rządu i w służbach specjalnych. W Polsce nastąpiła etatyzacja istotnej części duchowieństwa katolickiego, którego wynagrodzenie jest finansowane przez państwo. W 2010 r. wydatki budżetu państwa na utrzymanie tylko katolickiego Ordynariatu Polowego to ponad 20.500.000 zł.

Państwo gwarantuje rodzicom prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w sprawach religijnych. Wychowanie to powinno jednak, zgodnie z ratyfikowaną przez Polskę Konwencją Praw Dziecka z 1989 r., uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, jego wolność sumienia i wyznania oraz przekonania. Religia każdego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być nauczana w szkole i przedszkolu. Religia nie jest przedmiotem obowiązkowym; uczniowie mogą także uczyć się etyki, albo żadnego z tych przedmiotów. W praktyce obecnie religia jest nauczana w 72% polskich szkół. Ze względu na kryteria liczbowe wprowadzone przez rozporządzenie wykonawcze do ustawy oświatowej z 1991 r. w skali całego kraju nauczana jest przede wszystkim religia katolicka, w niektórych regionach — prawosławna i luterska. Etyka jest nauczana zaledwie w 2,4% szkół publicznych. 31 625 katechetów, głównie duchownych, finansowanych jest ze środków publicznych. Ocena z religii (etyki) jest umieszczana na świadectwie szkolnym. Jest ona liczona od czwartej klasy szkoły podstawowej do średniej ocen ale nie decyduje

o przejściu ucznia do kolejnej klasy. Episkopat Kościoła Katolickiego w ostatnim czasie postuluje, aby religia mogła być zdawana na egzaminie maturalnym jako przedmiot fakultatywny. W praktyce szkolnictwo polskie ma w przeważającej mierze charakter katolicki, zwłaszcza na prowincji. Często zdarza się, że uroczystości rozpoczęcia i zakończenia roku szkolnego mają religijną (katolicką) oprawę. W salach szkolnych może wisieć krzyż; żadne inne symbole religijne nie są dopuszczalne.

Konstytucja oraz ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania zapewniają także respektowanie prawa do milczenia w sprawach religii i światopoglądu. Dopuszczalny jest także sprzeciw sumienia w zakresie służby wojskowej, ale obecnie gwarancje w tym zakresie nie mają większego znaczenia ponieważ armia polska stała się zawodowa. W większym zakresie sprzeciw sumienia jest respektowany wobec duchownych. W polskim systemie prawa jest respektowana tajemnica spowiedzi oraz prawo duchownego do noszenia stroju duchownego w miejscach publicznych. Nie występuje w Polsce problem ostentacyjnych symboli religijnych w szkołach publicznych.

Konstytucja i inne akty prawne przyznają korzystną pozycję kościołom i innym związkom wyznaniowym. Mogą one występować w obrocie prawnym w różnej formie organizacyjnej, przede wszystkim w formie określonej przez swoje własne normy wewnętrzne. Na mocy Konstytucji wszystkie kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione. W praktyce Kościół Katolicki ma pozycję naczelną. Jego status określa przede wszystkim konkordat z 1993 r., ratyfikowany w 1998 r., oraz ustawa z 17 maja 1989 r. Poza tym 14 kościołów i innych związków wyznaniowych działa na podstawie szczegółowych aktów ustawodawczych określających ich stosunki z państwem. Ponadto ok. 155 związków wyznaniowych i 5 organizacji międzykościelnych zostało zalegalizowanych na podstawie wpisu do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, który jest prowadzony przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Nie ma dziś w Polsce wyznań nielegalnych, polskie prawo nie zna także pojęcia „sekty”. Nowy związek wyznaniowy może współcześnie zarejestrować co najmniej 100 pełnoletnich obywateli polskich.

Wspólnotom religijnym państwo gwarantuje wewnętrzną autonomię (możność tworzenia własnych norm wewnętrznych) i niezależność w sprawach religijnych. Obecnie w Polsce kontrowersje wzbudza kwestia, w jakim zakresie prawo wewnętrzne wyznań (prawo kanoniczne) ma być stosowane w państwowym porządku prawnym. W przypadku 11 kościołów i związków wyznaniowych małżeństwa wyznaniowe mogą pod pewnymi warunkami wywoływać skutki w prawie cywilnym. Nie dotyczy to stwierdzenia nieważności małżeństwa, czy rozwodu.

Konstytucja nakłada na władze publiczne (państwowe i samorządowe) obowiązek zachowania bezstronności, czyli neutralności, w sprawach światopoglądowych. Bardziej jednoznaczna jest ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, która stwierdza, że Polska jest państwem świeckim, neutralnym w sprawach religii i przekonań, a kościoły i inne związki wyznaniowe są oddzielone od państwa. Zasada neutralności światopoglądowej państwa w praktyce w Polsce jednak nie jest stosowana. W salach posiedzeń izb parlamentu oraz wielu organów samorządowych wiszą krzyże. Osoby sprawujące władzę publiczną na szczeblu ogólnokrajowym oraz lokalnym oficjalnie uczestniczą w katolickich nabożeństwach. Państwo wspiera finansowo duchowieństwo i wspólnoty religijne, głównie Kościół Katolicki. Z budżetu państwa opłacana jest przeważająca część składek na ubezpieczenie społeczne duchownych. Z budżetu państwa finansowane są także składki na ubezpieczenie zdrowotne. Źródłem finansowania jest tzw. Fundusz Kościelny, którego wysokość wynosi średnio w ostatnich latach ok. 90 000 000 zł. Kościół w praktyce nie płaci podatków bezpośrednich, poza podatkami: rolnym i leśnym. Z budżetu państwa dofinansowywany jest Katolicki Uniwersytet Lubelski (od 1991 r.), Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie (od 1997 r.), Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie (od 2006 r.), Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu (od 2006 r.), Wyższa Szkoła Filozoficzno-Teologiczna w Krakowie (od 2006 r.). Finansowane z budżetu państwa są w całości: mający katolicki charakter Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie. Dofinansowywane z budżetu państwa są wydziały (katedry) teologiczne na uniwersytetach: w Toruniu, w Poznaniu, w Katowicach, w Szczecinie, w Opolu oraz w Białymstoku. W ostatnich latach państwo oraz samorząd terytorialny dofinansowały budowę monumentalnej Świątyni Opatrzności Bożej w Warszawie na kwotę 110 000 000 zł.

W Polsce w praktyce ukształtował się w ostatnich latach ceremoniał państwowy o charakterze katolickim. Ma miejsce zawłaszczanie przestrzeni publicznej przez katolickie symbole religijne.

W Polsce po roku 1989 r. jedynie wobec kościołów i innych związków wyznaniowych nastąpił proces zwrotu majątków przejętych w okresie rządów komunistycznych. Najwięcej w ramach reprivatyzacji i innych darowizn otrzymał Kościół Katolicki - to do połowy 2010 r. nieruchomości i pieniądze o wartości ponad 24,2 mld zł. Najwęższe zasady prawne reprivatyzacji są stosowane

wobec wyznania judaistycznego.

Gwarancją neutralności światopoglądowej państwa nie jest w Polsce sądownictwo. Szczególnie Trybunał Konstytucyjny od 1990 r. legitymizuje w swoim orzecznictwie kolejne regulacje prawne stanowiące odejście od zasady rozdziału Kościoła i państwa oraz zasady neutralności światopoglądowej państwa. Jego orzecznictwo jest wyraźnie przychylnie na rzecz Kościoła Katolickiego.

Kościół i inne związki wyznaniowe na mocy konstytucji mają w stosunku do państwa pozycję partnerską. Władze nie mogą arbitralnie regulować sytuacji prawnej wyznań. Status Kościoła Katolickiego określa konkordat z 1993 r. oraz ustawy. Status innych wyznań na wzór włoski mają określać ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Rząd z ich przedstawicielami. Do dnia dzisiejszego żadna taka ustawa nie została uchwalona. Mniejszości wyznaniowe złożyły już kilkanaście wniosków o zawarcie odpowiednich umów i uchwalenie ustaw. Uchwalanie ustaw wyznaniowych dotyczących poszczególnych zakończyło się jednak w 1997 r. przed uchwaleniem nowej konstytucji.

Wyraźnie gorszy status w porównaniu z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi posiadają organizacje laickie. Prawo prawie całkiem ich nie wyróżnia, zaś władze publiczne w praktyce w ogóle nie dostrzegają. W wymiarze kolektywnym (wspólnotowym) osoby niewierzące mają w porównaniu z osobami wierzącymi zdecydowanie gorszy status faktyczny i prawny.

4. Wymiar polityczny

Kościół Katolicki w Polsce jest obecnie jedną z najpoważniejszych sił politycznych, z której stanowiskiem musi się liczyć każda ekipa sprawująca władzę. Polscy biskupi po roku 1989 wypowiadali się publicznie przed każdymi wyborami parlamentarnymi oraz prezydenckimi. Zwracali się do wiernych także przed referendum, zwłaszcza przed referendum ws nowej Konstytucji w 1997 r. oraz przed referendum w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Kościół — instytucja autorytarna — nauczył się dobrze korzystać z instytucji i procedur demokratycznych. Zarazem biskupi zdecydowanie wykluczali procedury demokratyczne w sprawach, w których nie są pewni sukcesu, np. w sprawie zwiększenia zakresu legalizacji aborcji. Istnieją różne ciała, które ułatwiają wywieranie nacisku przez Kościół Katolicki na władze publiczne — Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu i Konferencji Episkopatu Polski, Komisje Konkordatowe, Komisja Majątkowa — zajmująca się restytucją własności kościelnej.

Charakterystycznym zjawiskiem, które ujawniło się po roku 1989 r. jest pluralizm (do pewnego stopnia) w sprawach politycznych, czy metod duszpasterskich wśród polskich biskupów. Niektóre środowiska polityczne, np. katolickie Radio „Maryja”, otwarcie angażują się w walkę polityczną. Polscy politycy dali Kościołowi siłę, która teraz w nich samych budzi respekt. Zniechęca do podjęcia debat, które kiedyś przedwcześnie zamknęli, np. na temat finansowania Kościoła, legalizacji związków partnerskich, liberalizacji aborcji itp.

5. Słowo końcowe

Zabiegając o rozwój idei laickich i ich urzeczywistnienie w Polsce osłabia się siłę fundamentalizmu religijnego w Europie. Klerykalna Polska, jej władze podporządkowane Kościołowi katolickiemu są zagrożeniem dla idei praw człowieka, neutralności światopoglądowej życia publicznego w ramach całej Unii Europejskiej. Z przeciwnikiem należy konkurować na jego własnym obszarze. Pomoc dla środowisk laickich w Polsce to bezpośrednio przyczynianie się do umacniania laickości w całej Europie.

Paweł Borecki

Doktor, asystent w Katedrze Prawa Wyznaniowego Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalność naukowa: prawo wyznaniowe. Autor artykułów i książek z zakresu prawa wyznaniowego.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 12-09-2010)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,594>)

Contents Copyright © 2000-2010 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2010 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl